دۆڵی مەلەکان هێشتا بەسوێی برینی ئەنفالو کیمیابارانکردنیەوە دەنالێنێ.

عومەر محەمەد

دۆڵی مەلەکان کەوتووەتە ڕۆژئاوای دۆڵی بالیسان و ١٠ کیلۆمەتر لە سەنتەری ناحێی خەلیفانەوە دورە ، هەڵکەوتەی جوگرافی و سەختی ناوچەکەیان، لەبار بووە بئەوەی دۆڵی مەلەکان بەدرێژایی مێژووی جوڵانەوەی سیاسی وچەکداری ببێتە جێگەی حەوانەوەی بنکەو بارەگای هێزەکانی پێشمەرگە، گوندنشینەکانی ئەم دۆڵە سەرباری سەختی گوزەرانیان زیاتر لەهەر ناوچەیەکی تری نزیک شارەکان، بەپێی هەڵکەوتەی جوگرافی و شوێنی نیشتەجێ بوونیان ئەرکی گرانیان لە نان پێدان و بارەبەری و بێگاری بۆ درێژە پێدانی بزوتنەوە و جوڵانەوە سیاسی و چەکدارییەکانی کوردستاندا کەوتووەتە ئەستۆ، ئەمەش هۆکارێک بووە کە حکومەتە یەک لە دوای یەکەکانی دەوڵەتی عێراق بە چاوی

نەیارتەماشایان بکەن و گوشاری سەربازی زیاتریان بخەنە سەر و بەردەوام بۆمبارانیان بکەن و خەڵکی ناوچەکە گەمارۆبدەن.

حکومەتەکانی عێراق هەرگیز دەستیان لە تاوان دژی ئەو خەڵکە مەدەنیە نەپاراستووەو هەمیشە تاوانیان دژی ئەو خەڵکە بێتاوانە ئەنجامداوە " تاوانی مرۆڤایەتی، کۆمەڵکوژی، تاوانی جەنگ" نمونەی ئەواتاوانانە کەلەم ناوچەیە ئەنجامدراون.

جا هەر حکومەتێک دەسەلاتی بەدەستەوە بووبێ لەبری ئەوەی بیر لە چارەسەری تەندروستی کێشەی سیاسی گەلی کوردستان بکاتەوە، هێزی بەکارهێناوەو ئەوەی لەبەردەستیدا بووبێ لە تەکنەلۆژیای سەربازی خستوویەتیە گەڕ بۆسەرکوتکردنی بزووتنەوە سیاسیەکانی گەلی کوردستان بەلام هەمیشە لەم نێوەدا خەلکی مەدەنیش بوونە ئامانج و قوربانییان داوە.

گوندەکانی دۆڵی مەلەکان، نەک هەر لە توندوتیژیی حکومەت بەدەرنەبوون، بەڵکو بەشی شێریان لە قوربانیدان بەرکەوتووە، بەڵام لەبژاردنەوەی زەرەرو زیانەکانیشیاندا خراونەتە دواوە، لەوەش ئەستەمتر دەزگاکانی میدیاو راگەیاندنکاری کوردی چ لەسەردەمی شاخو چ لەسەردەمی شاردا، لە ناوهێنانی قوربانیەکانیشیاندا کەم تەرخەمیان بەرامبەر بە خەڵکی ئەم دۆڵە کردووە، جگەلەوەش حکومەتی هەرێمی کوردستانیش وێرای زانیاری لەبارەی کیمیابارانکردنو ئەنفالکردنی ناوچەکەو قوربانیە زۆرەکەشیان، هێشتا هیچ بایەخێکی با ئاوەدانکردنەوەی ناوچەکەیان نەداوەو تا ئاستی مەرگی لەسەرخۆ پەراوێزی خستوون !..

خەڵکی گوندەکانی دۆڵی مەلەکان لەبەرئەوەی ناوچەکەیان شاخاویو سەختو عاسێیە، بۆیە زیاتر بۆ ئاژەڵداری دەست دەدات، تا کشتوکاڵ، گوندنشینەکان خەسڵەتێکی ئاشتی خوازانەیان هەیەو بەخەڵکێکی لاشەڕ ناسراون، بەشێوەیەکی گشتی گوندەکانیان هەژارنشینو کەم دەرامەتن، رێگەوبانیان سەختو نا لە

بارەو ژیان بەزەحمەتێکی زۆر تیایدا دەگوزەرێ بەو حاڵە شـــەوە خەڵکی گوندەکانی دۆڵی مەلەکان میواندۆستنو هەمیشە پشتوپەنای هێزی پێشمەرگە بوون چ لە حەوانەوەو داڵدەدانیان، بەتایبەتی ئەو کاتانەی هێشـــتا هێزی پێشـــمەرگە توانای کردنەوەی بنکەو بارەگای ئاشـــکرایان نەبووبێ، حکومەتی بەعس لە ساڵانی هەشتاکانداو لەگەڵ گەشە سەندنی هێزی پێشمەرگەو شکستی هێزەکانی بەعســدا لەبەرانبەر هێزەکانی پێشـمەرگەدا تۆڵەی لەو خەڵکە مەدەنیە بێگوناهە دەکردەوە، کیمیابارانی هەردو گوندی بالیســانو شـێخ وەســانان، لە دۆڵی بالیســـــانو "گۆپتەپەو عەســـکەر" لەناوچەی ئاغجەلەرو قەلاســـێوکەو "ســێوســـێنان" لە قەرەداغو (ســـەرکانیو بلەی ســـەرو بلەی خوارو) لە دۆڵی مەلەکان بەتایبەتیو کیمیابارانکردنی گوندو شـارەکانی تریش بەگشـتی لەتۆڵەی چەند شکستێکی سەربازی بوو کە بەعسیەکان خوارد بوویان. بەشێوەیەکی تر بلێین : ســەرکەوتنی شــەرێکی پێشـــمەرگەو شــکســتی بەعس دەبوایە خەڵکی مەدەنی باجەکەی بدەن، کەچی ئەمرۆ پەراوێزخراوترین گوندو ناحیەو شارۆچکە ئەوشوێنانەن کە قوربانی زۆریان بەچەکی کیمیاوی داوە .

شــاری هەڵەبجە لەناو شــارەکانی کوردســتان بریندارترینو هەژارترین شــاری کوردســـتانە، لە ناوچەی قەلاســـێوکەش گوندی عەســـکەر کەئەنفالوکیمیاباران رۆحی کێشا هەژار ترین گوندی ناوچەکەیەو لە قەرەداغیش سـێوسـێنان وێرای بەناحێ کردنیشـی هەروا بە ئاسـتەم هەناسـە دەداو لە دۆڵی بالیسـانیش شـێخ وەســـــانان لە هەموویان پەراوێز کەوتووترە، بەلاَم لەچاو هەموویاندا دۆڵی مەلەکان وێرای قوربانیەکی زۆریش دەتوانین بلێن هێشتا ئاوەدان نەکراوەتەوە.

ترا‌ژیدیای دۆڵی مەلەکان:

ســـــاڵی 1987 دومانگو ســـێ رۆژ دوای کیمیا بارانکردنی هەردو گوندی بالیســـانو شـــێخ وەســـان، دۆڵی مەلەکانیش بەســـەختی کەوتنە بەرپەلاماری فرۆکەوانە دڵرەقەکانی سەربە هێزە ئاسمانیەکانی سوپای عێراق، رۆژی 6/19/

1987 فرۆكە جەنگیەكانی بەعس بەچاودێری نوسینگەی ڕێكخستنی باكور كە عەلی حسەن مەجید سەرپەرشتی راستەوخۆی دەكرد، سەر لەبەیانیەكی زوو كاتژمێر (8) دا هەشتی بەیانی 8 فرۆكەی جەنگی دەچنە سەر ئاسمانی ناوچەكەو بەسەختی بۆمبارانی گوندەكانی دۆڵی مەلەكانیان كرد، لەو پەلامارە درندانەیەدا فرۆكەوانەكان بە بۆمبی (عنقودی) هێشوی و بۆمبی كیمیاوی كەوتنە ویزەی خەڵكی مەدنیو ئەو گوندنشینە هەژارانەی جگە لە كورد بوون و بە رائەت هیچ تاوانێكی تریان نەبوو، خەڵكانێكی سادە و ساكار بوونو هەرگیز ڕقیان نە دەناسی و زیانیان بۆ كەس نەبوو، كەچی بەو بۆمبارانە كۆمەڵكوژكران و زۆریان گیانیان لەدەستدا و هەندێكیشیان بریندارربوون .

خەڵكی گوندەكانی دۆڵی مەلەكان بە بۆمبارانی ڕۆژانەی ڕژێم راهاتبوونو خەریكی بەرێكردنی ژیانی سادەو ساكاری خۆیان بوون، تەنانەت لەبەر دوری لە شاروسەختی ناوچەكەشیان، نە ئاگایان لەپێشرەوی هێزەكانی لە شكری ئیسلامی ئێرانو نەئاگایان لە شكستو سەكەوتنی هیزەكانی حكومەتی عێراق بوو، ئەوەی دڵیان پێی خۆش بوو، ئەو چالاكیانە بوو كە ڕۆژانە لەئێزگەیەكی ناوچەیی یان لە زاری پێشمەرگەوە دەیانبیست، لەوەها حاڵێكدا بوو كە بەگازی كیمیاوی خەڵكی ئەو ناوچەیە بەچەكی كیمیاوی بریندار و كۆمەڵكوژكران !..

خەڵكی ئەم ناوچەیەش كە ڕۆژانە دەكەوتنە بەر بۆمبارانی تۆپی دور هاوێژو ڕۆكێتو بۆمبی فرۆكە لە بۆمبارانی ڕۆژی 19/6/ 1987 دا ڕوبەڕووی نامۆیی بوونەوە، چونكە نەدەنگی بۆمبەكان وەكو هی ڕۆژانی تر بەگر مەو نالەو بێزاركەر بوون، نەبۆنو دوكەڵیشیان وەكو بۆمبەكانی پێشوتر بوو، بەپێچەوانەوە بۆمبەكان بێدەنگو هەروا تڵپەیەكی هاكەزاییو دوكەڵیشیان رەش نەبوو بەڵكو زەردو سپیو خەستیان لێدەهاتە دەرەوەو بۆنیان غەریب بوو، بەمەش خەڵكەكە هەستیانكرد كیمیاوی لە دژیان بەكارهێنراوە تازە هەرچۆنێك بووە، دۆڵی مەلەكان لێیان قەوما.

دوای کارەسات:

دوای ئەوەی تاوانەکە ئەنجامدراو خەڵکەکە شـــڵەژان خۆبەخۆ بوونە ســـێ بەشـــەوە، بەشـــێکیان نەیاندەویســـت بگەڕێنەوە بۆلای حکومەتی بەعس بۆ چارەسەر چونکە ئەوان پێشتر زانیبویان بریندارەکانی شێخ وەسانو بالیسانیان بەچ دەردێک بردووە، لەبەر ئەوە زۆربەی هەرەزۆری بریـندارەکـان بەچیـای سەختی قەندیلدا بەرەو ئێران بەپشتی گوێدرێژو هێسترو بارگیرو وڵاخی بەرزە دەستیانکرد بەگواستنەوەی بریندارەکانو بەزەحمەتێکی زۆر بەهیوای چارەسەر بران بەرەو ئێران، لەبەر ســـەختی برینەکانیان هەندێکیان هەرلەرێگا گیانیان لەدەســـتداو هەرگیز چارەســـەریان نەبینیو هەندێکیشـــیان دوای ئەوەی برانە خەســـتەخانەکانی تەبرێزو چارەســـەریان بۆکرا، بەرەو باشـــتر چوونو چەند کەسـێکیشـیان گەیەنرانە ئیتالیا، ئەوانەشـی نەڕۆیشـتن هەرلەخەسـتەخانەکەی شـۆرش کە لەئەشـکەوتێکدا بوو بەناوی ئەشـکەوتی حاجی شـەریف لەدۆڵی مەلەکان چارەسەریان بۆکرا .

بریندارانی دۆڵی مەلەکان گەیشتنە، ئیتالیاو چەند کەسێکیان لە غەریبی مردن:

لەو بریندارانەی بە چەکی کیمیاوی لەدۆڵی مەلەکان بەرکەوتن دوای ئەوەی لە رێگای سـەختو دژواری شـاخی سـێوکو کاروخدا گەیەنرانە نەخۆشـخانەکانی ئێران، دواتر بەرەو وڵاتی ئیتالیا بەرێیانخســـتن بەو ئومێدەی چارەســـەریان بۆ بدۆزنەوە، بەڵام کاریگەری چەکی کیمیـاوی عێراقی زۆر بوو بەســـەریانەوە لەوێش نەتوانرا چارەســـەر بکرێن وەکو کورد دەڵێت : بەردێک نەزان بیهاوێتە گۆمەوە بەهەزار مەلەوان نـادۆزرێتەوە) ئەمە لەســـەدەی رابوردودا تەواو لە ئێمەی کورد قەوماوبوو، عێراقیش بەدەســـت کەمینەیەکی کەم لەســـەرکردەی گەمژەو نەفـامەوە گیری خواردبوو، لەبری ئەوەی ســـەروەتو ســـامـانی دەوڵەمەندی عێراق لە تەکنەلۆژیای پێشـخسـتنو گەشـەی هاوڵاتیاندا بەخەرج بـدات، پـارەو پولێکی زۆری خەرج دەکرد لەپێنـاوی وێرانکردنلی نیشـــتمانو

کوشتنو چەواشەکردنی هاوڵاتیانی عێراقیدا،لەکاتێکدا چارەسەرکردنی کێشەی کورد هەرگیز ئەوەندە سەروەتو سامانی عێراقی نەدەویست کە رژێمی عێراق لەبەرانبەر سەرکوتکردنیدا خەرجی دەکرد .

بەشی سێهەمیشیان کەمترین ژمارەی خەڵک بوون بەدزی حکومەتەوە خۆیان گەیاندبووە خەلیفانو شاری رانیە، هەم بەنیازی چارەسەری برینەکانیانو هەم بۆ ئەوەی خۆیان بشارنەوە .

لەوپەلامارە کیمیاویەدا بۆسەر دۆڵی مەلەکان بەلای کەمەوە 24 کەس بوونە قوربانی، 14 کەسیان گیانیان لەدەستداوەو 10 کەسیشیان برینداربوونو هەندێک لەبریندارەکان هەتا ئێستا لە ژیاندامانو بەدەم ئازارێکی زۆرەوە دەتلێنەوەو حکومەتی هەرێمیش بەتەواوی پەراوێزی خستونو تازە بۆرە بەڵێنێکیان پێداون کە چەند بریندارێکیان ناونوسکردووە بیانبەن بۆچارەسەر، بەڵام ئەوەی مایەی کارەساتە بەڵێنەکانی حکومەتی هەرێم جێگەی متمانە نین، بەتایبەتی بۆ بریندارانی کیمیابارانو کێشەو گرفتەکانی کەسوکاری ئەنفال .

ماوەتەوە بڵێن کەوا گوندەکانی ئەم دۆڵە کیمیابارانی رۆژی 1987/6/19 تەنها گورزو دوا گورزی کەمەرشکێن نەبوو بەریان بکەوێ، بەڵکو پەلامارەکانی ئەنفالیش گورزی کوشندەی لێدانو قەوارەی تاوانەکانی بەعس لەسەر خەڵکی دۆڵی مەلەکان گەورەتربوو، چونکە لەوپەلامارە نەگریسەشدا 33 کەسیان ئەنفالکرانو جارێکی تر نەبینراوە. کەچی بەو حاڵەشەوە ئەم ناوچەیە وەکو بڵێی لەنەخشەی کوردستانیشدا سڕابێتەوە، لەدوای 5 کابینەی حکومەتی هەرێمو 21 ساڵ بەسەر تێپەرینی ئەوتاوانانەدا، هێشتا هیچ دەستێکی ئاوەدانی نەگەیشتووەتە ئەوخەڵکە غەدرلێکراوەی دۆڵی مەلەکان، هەرهیچ نەبێت بۆ ئەوەی بزانن هاوڵاتین !!..

سەرچاوەکانی ئەم باسە

1- گەشتێکی مەیدانی نوسەر بۆ دۆڵی بالیسان لەگەڵ تیمێکی ڕێکخراوی وادی ئەلمانی.
2- کتێبی کیمیاباران لەخۆشناوەتیدا کە ئامادەکارانی چەند رۆشنبیرێکی خەڵکی ناوچەکەن.
3- عومەر فەقی ئەنجومەنی گوندی شێخ وەسان، قسەوباسێکی زۆری لەبارەی کیمیابارانی دۆڵی مەلەکانو بریندارانو قوربانیەکان بۆ کردین.
4- جینۆسایید لەعێراقو پەلاماری ئەنفال بۆسەر کورد. رێکخراوی هیومان رایتس وۆچ – چاپی کوردی- بەرگی دووەم - وەرگیرانی محمد حمه صالح توفیق .

ناوی بێ سەرو شوێنکراوەکانی ئەنفال لە دۆڵی مەلەکان.

ز	ناوی بێ سەروشوێنکراوەکان	تەمەن	رەگەز	ناوی گوند
1	زاهیر عبدالله قادر	1949	نێر	بلەی ژێری
2	حمدامین فتح الله حمید	1978	=	=
3	فتح الله حمید حمدامین	1949	=	=
4	مجید حمید حمدامین	1947	=	=
5	نجمالدین مستەفا رسول	1972	=	=
6	نجیب احمد ابراهیم	1942	=	=
7	جوهر احمد ابراهیم	1940	=	=
8	مولود زرار حمد	1966	=	=
9	بهرام خدر حمد	1956	=	=
10	جبار زرار حمد	1956	=	=
11	حسن همزه عمر	1950	=	=
12	مریم حسن احمد	1932	مێ	=

13	قادر عزيز حمد	1954	نێر	=
14	اسماعيل حسين حمد	1947	=	=
15	انور مغديد همزه	1904	=	=
16	سعيد ابوبكر حاجى	1966	=	=
17	خورشيد عزيز حمد	1983	=	=
18	حسن عزيز حسن	1955	=	=
19	حمد همزه حمدامين	1954	=	=
20	احمد خدر يوسف	1955	=	=
21	هەينى سليم حمد	1965	=	=
22	رسول مجيد حمد	1972	=	=
23	محمد يوسف مستەفا	1953	=	کەندۆر
24	فيزالله يوسف مستەفا	1952	=	=
25	جبرائيل يوسف مستەفا	1970	=	=
26	اسماعيل مستەفا يوسف	نەزانراوە	=	=
27	شريف قادر مستەفا	=	=	=
28	صلاح حسين مستەفا	=	=	=
29	عبدالله همزه احمد	=	=	=
30	جلال همزه احمد	=	=	=
31	احمد همزه احمد	=	=	=
32	ابراهيم جلال همزه	=	=	=
33	حسين صالح اسعد	=	=	=
34	احمد خدر احمد	=	=	=
35	مستەفا ابابكر حسين	1949	=	مەلەکان